

УДК 378.147

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ
МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОГО
ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ В ТЕХНІЧНИХ ВНЗ**

Кузьміна Л.В., Явтушенко В.М.

Харківський національний університет радіоелектроніки

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО
МОВЛЕННЯ В ТЕХНІЧНИХ ВНЗ**

Кузьміна Л.В., Явтушенко В.М.

У статті описані психолого-педагогічні основи інтерактивних методів навчання. Розкриті особливості використання цих методів у навчанні українського професійного мовлення в технічному ВНЗ. Охарактеризовано такі інтерактивні методи, як дискусія, ділова гра та метод проєктів.

Ключові слова: інтерактивні методи, особистісно зорієнтоване навчання, дискусія, ділова гра, метод проєктів.

**ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ
В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ УКРАИНСКОЙ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧИ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ**

Кузьмина Л.В., Явтушенко В.Н.

В статье описаны психолого-педагогические основы интерактивных методов обучения. Раскрыты особенности применения этих методов в обучении украинской профессиональной речи в техническом ВУЗе. Дана характеристика таким интерактивным методам, как дискусия, деловая игра, метод проєктов.

Ключевые слова: интерактивные методы, личностно ориентированное обучение, дискусия, деловая игра, метод проєктов.

PECULIARITIES OF THE APPLICATION OF THE INTERACTIVE METHODS TO THE TEACHING OF PROFESSIONAL UKRAINIAN AT TECHNICAL UNIVERSITIES

Kuzmina L.V., Javtushenko V.N.

This article describes the psychoeducational principles of interactive teaching methods. Peculiar application of these methods to the teaching of professional Ukrainian at a technical university has been discussed. The following interactive methods have been characterized: discussion, business game, “project method”.

Key words: interactive method, personalized education, “project method”, business game, discussion.

На сучасному етапі в методиці навчання україномовних дисциплін акценти переміщуються на формування засобами мови світоглядних переконань, високої культури мовлення студентів, їхнього самостійного мислення. Метою мовної освіти є не просто формування комунікативної компетенції того, хто навчається, а мовленнєвий розвиток особистості, тобто системи її психофізіологічних, мовленнєвих, когнітивних, креативних, світоглядних та духовних якостей. Адже, на думку Л. Скуратівського, від сукупності цих якостей залежить певний рівень змістовності, суспільної значущості й цінності, виразності, мовної довершеності та комунікативної доцільності мовлення людини [7, с. 3]. Така стратегічна мета навчання мови відповідає основним вимогам особистісно зорієнтованої парадигми освіти, яка стала пріоритетною відповідно до рішення Болонської конвенції. Серед основних завдань особистісно зорієнтованого навчання виокремлюють забезпечення оптимальних умов для різнобічного розвитку кожного студента, врахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення самостійності в навчанні, самопізнанні й саморозвитку (І. Бех, І. Прокопенко, А. Фурман, І. Зимня, О. Савченко, І. Якиманська, А. Плігін, В. Рибалка, О. Пехота, С. Сисоєва, О. Газман, С. Кульневич та ін.). Одним з основних напрямів удосконалення системи мовної освіти відповідно до особистісно зорієнтованого підходу є впровадження у навчальний процес інтерактивних методів.

Мета статті – проаналізувати психолого-педагогічні умови запровадження інтерактивних методів у навчанні українського професійного мовлення та визначити особливості їх застосування у формуванні комунікативних умінь та навичок студентів. Розрізнення понять «активне» та «інтерактивне навчання» обґрунтували у вітчизняній педагогічній науці О. Пометун та Л. Пироженко. Активне навчання передбачає застосування методів, що стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів, сприяє виконанню проблемних та творчих завдань. Сутність інтерактивного навчання полягає у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників навчального процесу. Організація такого навчання передбачає спільне розв'язання проблем [2, с. 7]. Інтерактивне навчання пов'язано з вибором стратегії, тактики та техніки взаємодії студентів, організацією їхньої спільної діяльності для досягнення дидактичних завдань.

Ідеї запровадження інтерактивного навчання мови ґрунтуються на результатах психологічних та педагогічних досліджень. Розглянемо деякі з них більш детально та визначимо їхню роль в особистісно зорієнтованому навчанні професійного мовлення.

1. Мовлення як суспільно-комунікативна діяльність людини (С. Рубінштейн, О.О. Леонтьєв, О.М. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Петровський, Л. Буєва та ін.). Це положення пов'язано з вихідною ідеєю Л. Виготського про походження внутрішньо психічної діяльності із зовнішньої, суспільної, що розвивається тільки в умовах кооперації та спілкування людей. Отже, і мовленнєва діяльність за своєю природою є одночасно соціальним та індивідуальним явищем. Причому соціальний та індивідуальний аспекти в цій діяльності не просто співіснують, а тісно переплітаються, взаємодіють між собою. З огляду на це мовленнєва діяльність виступає як індивідуалізована форма суспільних відносин, їх особистісно-психологічна конкретизація. У свою чергу й виконання соціальної ролі в спілкуванні залежить від особистісного ставлення людини до нього, мотивації, усвідомлення своєї ролі в спілкуванні, зокрема професійному, від індивідуальних якостей мовця, тобто від сукупності суб'єктивних умов. Мовленнєва професійна діяльність у своїй основі вже зумовлена соціальним аспектом – функціональними зв'язками між людьми, ситуацією спілкування, метою тощо, які є типо-

вими для конкретної професійної діяльності. Соціально-комунікативні передумови мовленнєвої діяльності зумовлюють перевагу інтерактивних методів у навчанні професійного мовлення у вищій школі.

2. Співвідношення мовлення з іншими видами діяльності людини. Зв'язок мовлення з немовленнєвою діяльністю обґрунтовують психологи Б. Ананьєв, О.М. Леонт'єв, О.О. Леонт'єв, Б. Ломов, С. Рубінштейн та ін. Це положення зумовлено тим, що в мовленнєвій діяльності можна виділити ті ж елементи, що є в будь-якій іншій діяльності людини, – мотиви й дії, спрямовані на досягнення поставленої мети.

Як стверджує О.О. Леонт'єв, «мовленнєва діяльність дуже рідко виступає як самостійний, завершений акт діяльності: найчастіше вона включається як складник в діяльність більш високого порядку» [3, с. 135]. Виходячи з ідеї органічного включення мовленнєвої діяльності в загальну систему діяльності людини, науковий підхід до вивчення професійного мовлення вимагає з'ясування типу професійних стосунків, що задають мовленню зміст і спрямованість. Знання професійно-соціальних умов спілкування дозволить зрозуміти не тільки функціональний бік мовлення, але і його структурну організацію, що є основним для оволодіння професійними жанрами. Інакше вивчення мовлення набуває абстрактного й формального характеру, за його межами залишаються реальні процеси спілкування, їх змістова й структурна специфіка. Тому навчання фахового мовлення повинно ґрунтуватися на створенні ситуацій професійної комунікативної взаємодії.

3. Мовленнєве мислення найповніше активізується в проблемних ситуаціях. Психолого-педагогічні експериментальні дослідження довели, що необхідність у мисленні виникає в тих випадках, коли людина потрапляє в нову ситуацію й не може виконати відомі їй дії старим способом. А. Матюшкін розуміє мислення як «можливість людини знаходити рішення нових проблем, що раніше не виникали перед нею, знаходити нові, раніше не відомі умови дії і відповідні їм нові способи виконання» [4, с. 230]. Виходячи з цього визначення, можна зробити деякі висновки. По-перше, мислення не є відокремленим від іншої діяльності індивіда (практичної або теоретичної), а навпаки, зумовлюється цією діяльністю. По-друге, мислення людини, хоча й пов'язане з її знаннями й навичками, проте має свої закономірності формування

й розвитку. По-третє, мислення включається в регулювання мовленнєвої діяльності в тих випадках, коли людина не має готових способів виконання комунікативного завдання.

Таким чином, визначальним фактором мовленнєвого мислення є проблемна комунікативна ситуація. Мірою того, як людина усвідомлює ситуацію, з'ясовує дані в ній умови, ситуація перетворюється на завдання, яке спонукає до пошуків шляхів з'ясування невідомого через розкриття зв'язків з тим, що відоме, дане в комунікативній умові. Розв'язання завдань спілкування потребує інтелектуально-мовленнєвої активності. Найбільш важливою, на думку Ю. Пассова, є така організація навчання мовлення, що забезпечить внутрішню активність усіх студентів, постійну готовність до мовленнєвого вчинку. Саме за наявності комунікативного завдання у мовця з'являється внутрішня, мовленнєво-мисленнєва активність [6, с. 39].

З цього випливає необхідність у процесі навчання професійного мовлення розвитку теоретичного мислення студентів, одним із головних показників якого є здатність студента діяти в розумі (В. Давидов, Д. Ельконін, П. Гальперін, Н. Тализіна, А. Матюшкін). У процесі навчання професійного мовлення під розвитком теоретичного мислення розуміємо насамперед формування інтелектуальних дій, особливості яких є вміння вирішувати комунікативні завдання у внутрішньому мовленні. Для цього типу мислення характерне свідоме виконання певних розумових операцій: аналіз мовленнєвих явищ, змістова рефлексія, планування мовленнєвої діяльності, узагальнення. Оволодіння теоретичними мовленнєвими знаннями та вміннями розвиває у студентів основи теоретичної мовленнєвої свідомості й мислення, а також творчо-особистісний рівень здійснення практичних видів мовленнєвої діяльності. А це, безумовно, є важливим чинником організації особистісно зорієнтованого навчання професійного мовлення. Тому інтерактивні методи навчання професійного мовлення мають ґрунтуватися на розв'язанні комунікативних завдань.

4. Технологія модульного навчання дозволяє ефективно реалізувати принципи індивідуалізації та активної участі студентів в навчальному процесі. Відповідно до вимог Болонської системи у ВНЗ України запроваджено модульно-рейтингове навчання, що передбачає домінан-

ту індивідуальних занять. Однак в Україні переважає аудиторна форма роботи. Тому найкращим виходом з цієї ситуації є розумне поєднання елементів технології модульного навчання з традиційними підходами до організації навчального процесу. Уже експериментально доведено доцільність і ефективність вивчення мовних курсів укрупненими частинами (М. Пентилюк, С. Караман, В. Михайлюк, Т. Рукас, Л. Головата, Л. Ткаченко, В. Момот та ін.). У ході такого навчання засвоєння вимагає узагальнення і повторення пройденого упродовж усього періоду навчання, яке повинно проводитися на вищому рівні синтезу й систематизації. Завдяки «стисненню» програмованого матеріалу з'являється реальніша можливість планувати систему різнотипних занять з використанням інтерактивних методів. Технологія модульного навчання мови дозволяє викладачеві досягти навчальної цілі через самостійну діяльність та взаємонавчання студентів, врахувати рівень їхньої мовної та мовленнєвої підготовки, індивідуальні особливості, гнучко змінювати за необхідністю зміст навчального матеріалу, форми та види роботи.

Психолого-педагогічні знання дозволяють сформулювати деякі загальні вимоги, які мають реалізувати інтерактивні методи. По-перше, навчання мовлення має здійснюватися в контексті реальної комунікації студентів один з одним та з викладачем. По-друге, навчання мовленнєвої діяльності повинно бути організовано як невід'ємна частина загальної діяльності студента. По-третє, розвиток мовлення має відбуватися в умовах розв'язання комунікативних проблемних завдань. По-четверте, оптимізація вивчення професійного українського мовлення здійснюється на основі технології модульного навчання. У процесі такого навчання основний теоретичний матеріал подається укрупненими блоками, а формування мовленнєвих умінь і навичок професійного спілкування здійснюється за допомогою організації групових форм навчання.

Найбільш повно реалізувати навчання студентів в групі дозволяє сукупність таких умов:

- спільна мета;
- індивідуальна відповідальність і рівні можливості успіху;
- взаємозалежність членів групи;

- спільна навчально-пізнавальна та творча діяльність студентів у групі;
- внесок кожного студента у розв'язання навчального завдання;
- загальна оцінка роботи групи, що включає оцінювання способу діяльності та результату роботи.

Щоб навчити студентів здобувати знання в групі на початковому етапі варто інтегрувати інтерактивну роботу в парах у звичайне заняття. Це може бути спільне виконання вправ, перевірка домашніх завдань, словникові диктанти, складання вправ, підготовки питань до інших пар та ін.

Робота в малих групах вимагає особливого підготовки як викладача, так і студентів. Підготовки до групової роботи складається з двох етапів:

1. Ознайомлення студентів з темою заняття, метою завдання та технологією його виконання.

2. Виконання вдома загальних підготовчих завдань:

- повторення отриманого на лекційному занятті теоретичного матеріалу;
- пошук додаткової інформації з теми;
- виконання та узагальнення типових вправ (завдань) з теми;
- вивчення рекомендованої літератури.

Необхідно навчити студентів самостійно організувати свою навчальну діяльність. Для цього їм надається можливість обирати ролі та визначати функції кожного члена групи. Пропонуємо перелік таких ролей, які виконуватимуть студенти під час вирішення групового завдання: організатор (слідкує за активністю кожного представника групи), цензор (контролює культуру та правильність мовлення, виправляє усні та письмові помилки), редактор (відповідає за кінцевий результат роботи), лідер (готує звіт з виконаної роботи, підбиває підсумки й оцінює внесок кожного у розв'язанні завдання). Для групової роботи пропонуються такі завдання: зробити аналіз презентації, визначити структуру та особливості реалізації цього жанру й підготувати презентацію сайту (технічного виробу); дослідити походження термінологічних одиниць певного фаху та проаналізувати зміни у значенні термінів; визначити види термінологічних словників, проаналізувати принципи

подачі словникових статей та ін. На заняттях з використанням інтерактивних методів аналітичні та комунікативні завдання поєднуються з науковим пошуком, з елементами дослідження.

Фронтальною технологією інтерактивного навчання є дискусія, що передбачає активну участь в обговоренні спірного питання усіх студентів. Дискусія стала об'єктом вивчення в двох аспектах: як основний метод інтерактивного навчання, що запроваджується як у середній, так і вищій школі (О. Вербицький, О. Пометун, Л. Пироженко), та як допоміжний метод організації семінарів (А. Алексюк, С. Вітвицька тощо). Основним призначенням цього методу є виявлення відмінностей у тлумаченні наукової проблеми і встановлення спільної думки. Важлива роль надається підготовчому етапу дискусії. Викладач визначає проблему та окремі підпроблеми, які будуть обговорюватися на занятті; добирає основну та додаткову літературу для доповідачів; розподіляє функції та форми участі студентів в обговоренні; готує студентів до ролі ведучого, доповідача, опонента, рецензента, експерта, цензора та ін. Можна запропонувати для дискусії й додаткові ролі. Наприклад, організовуючи дискусію на тему «Чи варто замінювати терміни іншомовного походження українськими відповідниками?», були введені ролі програміста, вчених-мовознавців, що дотримуються протилежних точок зору, укладачів термінологічних словників тощо. Методика проведення дискусії має декілька етапів: мотивація та оголошення проблемного питання, яке необхідно розв'язати під час дискусії; генерація ідей; критика ідей; захист ідей; прийняття рішення; оголошення результатів дискусії; рефлексія. На останньому, рефлексивному, етапі викладач формулює незакінчені речення і пропонує студентам письмово завершити їх. Наприклад, «Це рішення було прийнято тому, що...»; «На сьогоднішньому занятті для мене найбільш важливим відкриттям було...»; «Прийняте рішення дозволяє зробити висновок, що...», «Отримані знання (навички) дозволять мені...»

Сучасна лінгводидактика визнає велику освітню і виховну цінність дискусії. Дискусія є важливим засобом пізнавальної діяльності студентів у процесі навчання професійного українського мовлення. Вона значною мірою сприяє розвитку критичного мислення, виробленню самостійної позиції, дає можливість визначити власну позицію, формує

навички відстоювати власну думку, добирати аргументи та оперувати ними, поглиблює знання з обговорюваної проблеми.

Ігрові методи в системі навчання мовлення виступають способом самостійного використання сформованих професійних комунікативних умінь. Навчальні ігрові методи багатопланові, і кожен з них у той чи інший спосіб сприяє виробленню певних навичок. З огляду на це виокремлюють ігри-вправи (виконання кросвордів, ребусів, лінгвістичні естафети тощо), ігрові дискусії, рольові та ділові навчальні ігри. Ділова гра як складний вид інтерактивного навчання проводиться на завершальному етапі вивчення змістового модуля. У діловій грі моделюється контекст майбутньої професійної діяльності студентів, характеризується обов'язковою реалізацією соціальних відносин, наприклад, керівника та підлеглого, представників різних фірм та ін. У процесі конструювання і проведення ділових навчальних ігор необхідно дотримуватися кількох принципів, сформульованих О. Вербицьким: принцип проблемності, принцип моделювання змісту та умов майбутньої професійної діяльності, принцип двоплановості ігрової навчальної діяльності, принцип спільної діяльності учасників гри, принцип діалогічної взаємодії партнерів по грі [1, с. 133-142]. Необхідною умовою гри є проблемна ситуація, проблемне завдання. За такої умови ділова гра сприятиме розвитку теоретичного та практичного мислення (здатності аналізувати складні ситуації спілкування, вирішувати професійні завдання). Тоді буде досягнута основна мета інтерактивного навчання – породження знань та формування мовленнєвих умінь і навичок у спільній діяльності й діалогічному спілкуванні учасників гри.

Як доповнення до аудиторної роботи використовуємо метод проєктів. Цей інтерактивний метод передбачає певну сукупність навчально-пізнавальних прийомів, що дозволяють вирішити ту чи іншу проблему в результаті самостійної діяльності студентів з обов'язковою презентацією цих результатів. Ефективність методу проєктів залежить від того, чи будуть реалізовані основні вимоги до його проведення, зокрема:

1. Наявність завдання, що вимагає інтегрованих знань, дослідницького пошуку для його рішення (наприклад, дослідження змін в термінологічній системі української мови).

2. Практична, теоретична, пізнавальна значущість результатів дослідження (наприклад, видання фахового словника; випуск газети з репортажами про зміни в словниковому складі наукової української мови; мовний сайт; комп'ютерна газета та ін.).

3. Самостійна групова діяльність студентів.

4. Чітка побудова змістової частини проекту (з вказівкою поетапних результатів).

5. Використання дослідницьких методів, що передбачають певну послідовність дій:

- спільне визначення проблеми та спільних дій;
- висунення гіпотези та шляхи її вирішення;
- обговорення методів дослідження (експериментальних, статистичних, спостережень та ін.);
- обговорення способів оформлення кінцевих результатів;
- систематизація та аналіз отриманих результатів;
- підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація [5, с. 68].

Відповідно до вимог особистісно зорієнтованого навчання тематику проектів обирають самі студенти, орієнтуючись на власні інтереси, не тільки пізнавальні, а й творчі, прикладні.

Метод проектів і навчання у співробітництві знаходять усе більшого поширення в системі освіти. Причин цьому декілька:

- необхідність навчити студентів здобувати знання самостійно та використовувати їх для вирішення нових теоретичних та практичних завдань;

- актуальність набуття комунікативних навичок та вмінь, зокрема вмінь працювати в колективі;

- значущість формування наукової діяльності студентів, тобто вмінь користуватися дослідницькими методами: збирати потрібну інформацію, факти, уміти їх аналізувати, висувати гіпотези, робити висновки.

Проектне навчання відповідає парадигмі особистісно зорієнтованої педагогіки, тому розроблення системи проектних занять з українського професійного мовлення є надзвичайно актуальним.

Отже, інтерактивні методи навчання професійного мовлення мають стати пріоритетними у вищих навчальних закладах, тому що сприяють формуванню пізнавальної активності студентів, дає їм можливість реалізувати природне прагнення людини до спілкування, співробітництва та взаємодопомоги. Інтерактивне навчання перетворює студентів в активних суб'єктів пізнання, що є основною метою особистісно зорієнтованого заняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: метод. пособие / А.А. Вербицкий. – М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.
2. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб./ автори-укладачі: О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.П.Н., 2002. – 136 с.
3. Леонтьев А.А. Психологические единицы и порождение речевого высказывания / А.А. Леонтьев. – М.: Наука, 1969. – 279 с.
4. Матюшкин А.М. Мышление, обучение, творчество / А.М. Матюшкин. – М.: МОДЭК, 2003. – 720 с.
5. Новые педагогические и информационные технологи в системе образования / под. ред. Е.С. Полат. – М.: Академия, 2000. – 270 с.
6. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иномязычному говорению / Е.И. Пассов. – М.: Просвещение, 1985. – 208 с.
7. Скуратівський Л. До питання про значення поняття «мовленнєвий розвиток» та інші близькі за змістом поняття / Леонід Скуратівський // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 3. – С. 2-4.